

*Patrimoni
rural
i pedra seca*

20 itineraris
a peu i en BTT

Joan M. Vives i Teixidó

Cassurà i Garrigons

Azimut
117

Col·lecció: Azimut - 117

***PATRIMONI RURAL
I PEDRA SECA
20 ITINERARIS A PEU
I EN BTT***

JOAN M. VIVES I TEIXIDÓ

Cossetània
EDICIONS

Edició subvencionada pel Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya.

Generalitat de Catalunya
**Departament de Cultura
i Mitjans de Comunicació**

Primera edició: gener del 2011

Edita: Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 - 43800 VALLS
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

© Joan M. Vives i Teixidó
© Cossetània Edicions

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Gràfiques Moncunill, SL

ISBN: 978-84-9791-789-6

Dipòsit legal: T-20-2011

Objectiu del llibre

En el llibre que teniu a les mans podreu trobar un recull d'itineraris per Catalunya que tenen com a nexa comú el fet de ser recorreguts que ens permeten veure construccions i elements que formen part del nostre patrimoni rural.

Per què una guia d'aquestes característiques? Un dels motius principals és el fet que, tot anant per la muntanya, he vist que al nostre país tenim molt de patrimoni. He de confessar que el primer punt d'interès d'aquest patrimoni, en el qual em vaig començar a fixar, van ser les barraques de pedra seca. Després, però, m'he anat interessant per moltes altres construccions i temàtiques.

Totes les construccions de les quals estem parlant són un patrimoni. És un patrimoni humil i oblidat que no té res a veure amb les grans obres de totes les èpoques que tenim. Es tracta d'un patrimoni que van construir els nostres avantpassats i el van construir, senzillament, per necessitat. El seu objectiu no era deixar cap empremta per a les generacions futures ni llegar mostres del seu art. Es tractava només de necessitat i d'aprofitar els elements que la mateixa natura proporcionava.

La necessitat de guanyar terres de conreu va fer sorgir els marges. Quan s'estava treballant era necessari tenir un aixopluc per poder passar una tempesta o fer una migdiada i per aquest motiu es van construir les barraques. De barraques, n'hi ha de molts tipus. N'hi ha de grans que permeten encabir-hi l'animal i el carro; n'hi ha de petites a les qual s'ha d'entrar de genolls; n'hi ha de rústegues i n'hi ha de molt treballades. En trobem a l'alta muntanya, com a aixopluc dels pastors, o a les terres baixes, on antigament s'hi havia conreat la vinya. És, en resum, un patrimoni molt extens i al qual, fins ara, se li ha donat molt poca importància.

També van lligades amb el conreu les tanques de pedra seca i els clapers, acumulacions de pedres tretes del camp per facilitar-ne el conreu. Cal dir que en totes aquestes construccions s'utilitza la tècnica de la pedra seca, una tècnica ancestral que ha arribat gairebé fins als nostres dies i en la qual s'utilitza la

pedra que hi havia en el terreny, sense cap mena de ciment; només, de vegades, hi ha fang per donar més consistència a la construcció.

A l'entorn de les barraques van anar sorgint altres elements que facilitaven les condicions de treball; així van aparèixer els pous, aljubs, recers, arneres...

L'home també ha tingut la necessitat de comunicar-se i per aquest motiu va empedrar els camins per facilitar el pas i també amb l'objectiu d'evitar que es malmetessin a causa de les circumstàncies meteorològiques. De camins antics ens en queden més aviat pocs. De tant en tant es pot trobar un camí que conserva l'empedrat en algun tram i això fa recular amb la imaginació molts anys enrere, quan els camins eren transitats per tot tipus de persones amb els objectius més diversos.

Però, a més, en aquesta guia també trobarem referències als primers habitatges de la humanitat: les coves. Les coves van servir de casa a l'home prehistòric, però hi ha indrets en què aquesta utilització va arribar fins al segle XX.

Una altra part del llibre ens porta a recordar activitats pre-industrials que no fa pas tants anys eren habituals, però que s'han anat perdent, com poden ser les tines, els pous de glaç, els molins fariners, els forats de trumfos i, fins i tot, s'hi inclou el canal d'Urgell com a exemple d'una infraestructura que va canviar el paisatge d'una part de Catalunya.

Finalment he descrit uns itineraris que estan senyalitzats i promocionats, bàsicament per ajuntaments. Sortosament, cada vegada hi ha més interès per aquests temes, sobretot per la pedra seca, i els itineraris que es descriuen en són una bona mostra. No cal dir que n'hi ha d'altres, però els que he triat són els que des del punt de vista excursionista tenen més interès.

Una consideració inicial abans de començar amb els itineraris és el que he apuntat fa un moment. Aquest treball és una guia d'excursions i, per tant, l'heu de prendre així. No entro en cap moment en valorar amb visió científica ni erudita els elements que podem veure. Senzillament s'anomenen per fer-los visibles, perquè moltes persones els han vist, però pocs s'hi han fixat, i és una llàstima que es vagin perdent; només si es coneixen les coses, es poden arribar a estimar!

En el tinter s'han quedat molts altres indrets i activitats, però ni la meua capacitat ni les possibilitats d'una determinada quantitat de planes de paper permeten contemplar-ho tot.

La nostra societat ha oblidat els orígens agraris i, cada vegada més, en el nostre territori predomina la "ciutat difusa", un conglomerat de cases, vies de comunicació i infraestructures que es van escampant com una taca d'oli. La imatge del pagès és cada vegada més escassa i cada vegada queden menys persones que sàpiguen dites antigues, coneixen la toponímia d'un

territori o hagin fet feines que ara són completament oblidades. És per aquest motiu, pel fet que només perdura el que s'escriu, que he fet aquesta guia. Segurament hi podreu trobar mancances, però senzillament vull proposar uns quants itineraris que permeten conèixer diferents sectors del nostre entorn. Són excursions i indrets que he conegut i que considero que són prou representatius i interessants de conèixer.

És també, per dir-ho d'alguna manera, fer visibles aquests elements als ulls de tots aquells que s'hi acostin amb interès, curiositat i respecte. Amb interès, perquè no només les grans obres són un patrimoni, sinó que el treball diari de les persones anònimes també ho és. Amb curiositat, perquè sempre es pot aprendre o conèixer una cosa nova. Amb respecte, perquè van ser fets amb les mans de les generacions que ens han precedit i que no tenien una vida tan fàcil com la nostra.

Barraca a la Garriga (Alt Empordà).

Àmbit i característiques dels itineraris

La guia descriu més de vint itineraris per diverses contrades de Catalunya; en concret són 16 les comarques que es visiten: Alt Empordà, Garrotxa, Ripollès, Cerdanya, Berguedà, Solsonès, Bages, Vallès Oriental, Vallès Occidental, Alt Penedès, Tarragonès, Alt Camp, Priorat, Garrigues, Noguera i Urgell. Evidentment, hi ha molts altres llocs per conèixer, però la tria que he fet permet fer veure al lector que hi ha patrimoni arreu. En el mapa podreu veure la situació de les excursions (els itineraris indicats amb “S” són els que estan senyalitzats). Les excursions abasten des de les terres planes fins a l’alta muntanya; no obstant això, els recorreguts es mouen en el que podríem qualificar de baixa muntanya, atès que un gran percentatge d’itineraris són a les comarques del Berguedà, el Bages i el Vallès.

Els itineraris d’aquest recull es podrien qualificar segons les seves característiques: barraques, pletes i ramats, camins antics, habitatges lítics, indústries i camins de l’aigua. Dins de cada una d’aquestes qualificacions hi podríem anar encabint els itineraris, però hem de tenir present que en una mateixa excursió podem veure elements de més d’un aquests àmbits. En la taula annexa podreu consultar els elements que es poden veure en cada un dels itineraris.

Cada un dels itineraris comença amb l’apartat *Què veurem?*, que pretén donar al lector unes dades sobre els elements i construccions que es poden veure en l’excursió. No s’oblida mai que també hi ha altres motius d’interès de la ruta, com poden ser les ermites, els arbres monumentals, les cases, un cim...

Seguidament, després d’indicar els punts de pas del recorregut, hi ha els apartats *Dificultat física i/o tècnica* i *Dificultat d’orientació*. En el primer apartat es vol donar una idea de les exigències físiques de l’excursió. Per dificultat física entenem l’exigència d’esforç que ens demana l’itinerari. Un itinerari pot ser llarg, però no demanar un gran esforç físic; en canvi, un altre de més curt però amb continus canvis en la qualitat del camí o en els pendents pot exigir un cert fons físic. Per dificultat tècnica entenem l’exigència quant a les tècniques de muntanya, ja

sigui el costum d'enfilar-se per les roques o, fins i tot, l'habilitat per superar sense problemes un pendent ple de marges. Cal dir que en cap itinerari hi ha una exigència tècnica gran. Només hi ha algun itinerari on la presència de la cinglera pot representar alguna dificultat. Pel que fa a l'exigència física, la majoria d'itineraris són de desnivell moderat, tot i que n'hi ha alguns en què el desnivell és important. Quant als itineraris en BTT, no n'hi ha cap que tingui un nivell alt de dificultat física o tècnica, que considero que significa pedalar per corriols molt trialers o carregar la bicicleta al coll.

En el segon apartat es dona l'opinió de l'autor sobre l'exigència pel que fa a l'orientació, és a dir la facilitat o dificultat per seguir un itinerari. En alguns indrets podem trobar indicadors d'alguna o altra mena (GR, PR, senders senyalitzats, indicadors...), però en molts indrets no hi trobarem res. Per tant, cal tenir unes nocions mínimes d'orientació, però alhora cal consultar sempre el mapa del sector pel qual ens movem. La dificultat d'orientació es valora tot tenint en compte l'abundància de trencalls o el fet d'haver de seguir trams de camí poc marcat. En general, l'exigència no és gran i cal tenir en compte que en molts indrets trobarem algun tipus d'indicació.

De tota manera s'ha de tenir en compte que, a la muntanya, les condicions atmosfèriques poden fer canviar el concepte de dificultat, tant física com tècnica com d'orientació. Només fa falta un dia de boira per no tenir cap punt de referència i fer que un itinerari es converteixi en una recerca del camí.

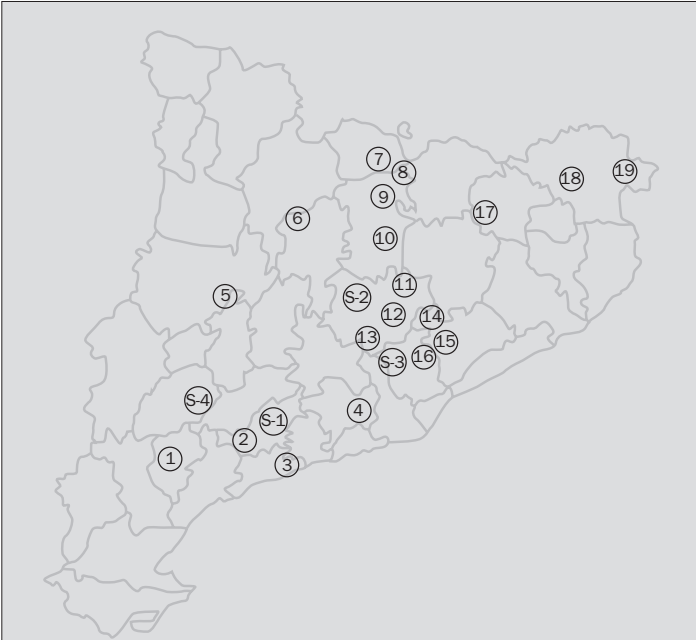
Una cosa que cal tenir en compte és que hi ha construccions que han patit les inclemències dels anys i poden presentar perill d'esfondrament. Per tant, quan ens disposem a entrar en una barraca, hem de comprovar prèviament en quin estat es troba. En aquest sentit, l'autor no es fa responsable de qualsevol accident que pugui succeir per aquests fets.

Seguidament, tots els itineraris tenen una indicació del desnivell, el temps necessari i la distància (només en els itineraris de BTT). També s'indica la cartografia necessària, que sempre caldria dur al damunt, i la manera d'arribar al punt d'inici de l'excursió. A continuació hi ha la descripció de l'itinerari.

Només quatre dels itineraris es proposen per fer en BTT; són els que considero que tenen més bones característiques per fer aquesta activitat, tot i que, evidentment, amb bicicleta podríem fer algun altre dels itineraris.

En els itineraris s'ha procurat donar el màxim de protagonisme al croquis, on s'assenyalen tots els camins que hi ha en el terreny (cal tenir present que sempre hi pot haver algun oblit i que hi ha actuacions humanes que afecten el territori). En la descripció es donen els intervals horaris entre uns punts característics. No s'ha optat per un estil de guia minuciosa que

ITINERARIS

1. Resseguint camins antics del Priorat (de la Vilella Baixa a Cabassers)
 2. Una era al cim d'una muntanya (puig de Marc)
 3. La muntanya humanitzada (la Mola)
 4. Ramaderia i forns de calç
(excursió pel nord del terme d'Olesa de Bonesvalls)
 5. El canal d'Urgell (al voltant de la serra d'Almenara)
 6. Conreus de muntanya (el Cogulló de Turp)
 7. El camí de les Manrades de Canals
 8. Els grans espais de pastura (el Pla d'Anyella)
 9. Les feixes d'un vessant de muntanya (el Forcat)
 10. Un habitatge enmig dels camps (la Balma de les Set Portes)
 11. Per carenes i valls (camí ramader i molins a l'entorn d'Avinyó)
 12. Les tines enmig de les vinyes
(vessant nord-oest de Sant Llorenç del Munt)
 13. Barraques i marges als peus de Montserrat
 14. Poues al voltant de Castellterçol
 15. Volta al puig del Prat
 16. Barraques a les muntanyes del Vallès (a l'entorn de Sentmenat)
 17. El camí dels Matxos (Puigsacalm)
 18. Paisatges de la Garriga (Alt Empordà)
 19. Camins ramaders, barraques i monuments (Cap de Creus)
- S1. Ruta de la Capona
S2. Ruta del Samuntà
S3. Ruta de les barraques de Rellinars
S4. Ruta de la calç

descriu els itineraris minut a minut. Crec que, amb el croquis i la descripció, totes les sortides es poden fer sense problemes.

Quant al temps, s'ha de dir que l'opció que s'ha emprat és la d'arrodonir els temps; és a dir, si d'un punt a l'altre l'autor ha estat 34 minuts, en el text s'arrodoneix per dalt, o sigui 35 minuts. El que fa aquest sistema és incrementar l'horari total i, per tant, cal prendre aquest horari total com una referència i fer més cas al temps entre dos punts que a l'horari acumulat. També s'ha de tenir present que ni tan sols una mateixa persona fa sempre el mateix temps en un tram determinat; l'estat físic, el temps atmosfèric, l'estat del camí... fan que hi hagi una certa variabilitat. Els horaris sempre s'han considerat de temps efectiu, és a dir, sense tenir en compte les parades.

En la preparació d'un itinerari ens pot ser de gran ajuda la informació de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (ICC). El seu web (www.icc.es) permet l'opció de consulta de mapes a diferents escales, així com la fotografia aèria. Per anar a un sector que no coneixem, la vista aèria ens donarà una idea del que podem trobar sobre el terreny.

Simbologia

- Aerogeneradors
- Cova, balma o forat
- Forat de trumfos
- Forn de calç
- Mina
- Pou
- Poua o pou de glaç
- Pont
- Tina

Itinerari 1

Resseguint camins antics del Priorat (de la Vilella Baixa a Cabassers)

Què veurem?

En aquesta excursió seguirem el camí de la Vilella Baixa a Cabassers i un tram del camí de Margalef. Aquest darrer és el més impressionant atès que s'enfila pel grau dels Bous, on veurem el sòl empedrat, les parets de pedra seca que aguanten els revolts i els trencaaigües que servien per fer marxar l'aigua i no malmetre el camí. Un altre punt molt interessant és el pont de Cavaloca, segurament medieval, que passa un estret engorjat i que ens dóna idea de la importància del camí. En molts altres indrets de l'itinerari veurem parets de pedra seca, trams empedrats i marges que aprofitaven petits retalls de terra.

A la part alta del camí de Margalef veurem també la barraca del Creuetes; més aviat és un recer de grans dimensions. S'hi pot entrar dret, tota la seva amplada podríem dir que és la porta i està fet amb grans blocs molt ben triats. A la carena que baixa vers el camí de Cabassers hi ha recers de pedra seca, alguns dels quals van ser construïts en la guerra de 1936-39; en algun es veuen espitlleres. Finalment veurem el celler de l'Elies, una construcció que sembla només una cabana de volta, però que a l'interior té dues boixes (situades a més d'un metre de terra), perquè era una tina doble. D'una de les tines només en queda el clot i de l'altra es veu la forma, però no hi ha cap rajola envernissada de les que s'hi posaven per impermeabilitzar-les.

En resum, es tracta d'una excursió que ens transportarà a temps llunyans quan en aquestes muntanyes es conreava la vinya i els camins eren encara en ús.

Fitxa tècnica

- **Punts del recorregut:** La Vilella Baixa, 210 m; pont Gran, 190 m; coll de la Creu, 271 m; capdamunt del Grau dels Bous, 425 m; los Bassots, 490 m; corral de cal Masip, 510 m; barraca del Creuetes, 520 m; pont de Cavaloca, 258 m; coll de Cantacorbs, 505 m; puntal de la Serra de Cantacorbs, 587 m; Cabassers, 340 m; coll de Cantacorbs, 505 m; celler de l'Elies, 325 m; pont de Cavaloca, 258 m; coll de la Creu, 271 m; pont Gran, 190 m, i la Vilella Baixa.

- **Dificultat física i/o tècnica:** Hi ha indrets de pujada relativament forta com el grau dels Bous i de més pendent com el tram del pont de Cavaloca fins al coll de Cantacorbs i, sobretot, la pujada al puntal; però la resta de l'excursió no té cap problema especial.
- **Dificultat d'orientació:** No hi ha gaire possibilitats de pèrdua, perquè els camins són ben marcats i senyalitzats. Hi ha un tram una mica conflictiu des de la carretera fins al coll de la Creu, on cal tenir una mica d'intuïció per seguir el camí.
- **Desnivell:** 940 m.
- **Durada de l'itinerari:** 5 h 35'.
- **Cartografia:** *Serra de Montsant*, editorial Piolet, escala 1:20.000.
- **Accés al punt de sortida:** Podem arribar a la Vilella Baixa per les carreteres T-702 o T-710; aquesta darrera ens porta a l'inici de l'itinerari (punt d'informació turística).

Descripció de l'itinerari

0 h. La Vilella Baixa. Comencem a caminar al davant del punt d'informació i al costat de la cooperativa. Prenem el carrer Catalunya i girem a l'esquerra pel carrer del Riu, que ens fa baixar a una placeta amb una font a l'alçada del pont Gran. Marxem tot seguint l'itinerari 7 del Parc Natural del Montsant. Baixem per un camí formigonat, per sota d'una paret rocosa al damunt de la qual hi ha el poble; anem seguint la riera i, després de passar per un túnel de canyes, sortim a una pista formigonada. Anem cap a la dreta i deixem les piscines a aquest mateix cantó. Anem pujant suaument fins que, després de trobar una pista de tennis, sortim a la carretera.

Hem de seguir-la uns metres fins a trobar una pista que s'enfila cap a la dreta, entre vinya i olivera. Deixem la pista per seguir un corriol, a l'esquerra, que puja, més o menys per la riera (aquest tram és una mica herbat) i dos minuts després ens enfilem per un talús, cap a la dreta, per tornar a la pista. Anem entre vinya fins que la pista fa un revolt; a l'esquerra tenim unes oliveres i un marge per on hem d'anar. A l'extrem de la feixa d'oliveres tornem a trobar el torrent i el camí que, una mica més amunt, ja es fa ample i empedrat. Trobem un sender que ve per l'esquerra, travessem una pista i sortim a una altra pista.

25'. Coll de la Creu. Es tracta d'un collet poc marcat. Deixem la pista que va cap a la dreta i tirem endavant. Dos minuts més enllà arribem a un trencall; deixem la pista que va de pla (és el camí de Cabassers, per on tornarem) i girem a la dreta per pujar per un camí empedrat (és el camí de Margalef), que tot

seguit planeja i després torna a pujar entre marges abandonats. A l'inici del grau, trobem un senderó poc marcat que marxa cap a l'esquerra; més enllà passem una àeria cornisa i arribem a la raconada on hi ha la font del Racó (15' entre per anar i tornar). Pugem i ens acostem a les parets, on tornem a veure l'empedrat del camí. El camí puja fent llaçades per un trauc de la roca. És una part molt interessant per veure les característiques del camí: l'empedrat, les parets de pedra seca i els trencaaigües. Quan som al capdamunt del grau dels Bous, podem veure el poble de la Figuera, al nostre davant. El camí entra en una vall, resseguint el barranc, i va pujant molt suaument, amb algun tram d'empedrat, entre pins joves. En aquest sector, quan arribem a la capçalera de la vall, veurem l'aprofitament dels petits retalls de terra que aguanten els marges.

1 h 10'. Los Bassots. El camí arriba a una clotada on s'enfila a l'esquerra; si tirem de dret, anirem a los Bassots. Es tracta d'uns aljubs de pedra seca que s'aprofitaven per abeurar el bestiar, cosa molt necessària en aquestes contrades.

Tornem al camí i ens enfilem per un tram rocós. A l'esquerra hi ha les ruïnes del corral de Cal Masip, de dimensions força grans. Pugem una mica més i sortim a una pista que prenem cap a l'esquerra. Baixem lleument tot seguint la carena.

1 h 15'. Barraca del Creuetes. Aquesta construcció destaca per les dimensions de les pedres que s'han fet servir per a la seva construcció. Del costat de la barraca surt un sender que comença a baixar per la carena, primerament entre pins. Una mica més avall de la barraca descobrim, a la vora del camí, un petit recer, probablement de la guerra civil, com

Un dels aljubs dels Bassots.

Índex

Objectiu del llibre	3
Uns apunts sobre el patrimoni rural.....	7
Àmbit i característiques dels itineraris	13

Itineraris

1. Resseguint camins antics del Priorat (de la Vilella Baixa a Cabassers)	17
2. Una era al cim d'una muntanya (puig de Marc)	23
3. La muntanya humanitzada (la Mola).....	29
4. Ramaderia i forns de calç (excursió pel nord del terme d'Olesa de Bonesvalls)	37
5. El canal d'Urgell (al voltant de la serra d'Almenara)	45
6. Conreus de muntanya (el Cogulló de Turp).....	55
7. El camí de les Manrades de Canals	61
8. Els grans espais de pastura (el Pla d'Anyella).....	69
9. Les feixes d'un vessant de muntanya (el Forcat).....	77
10. Un habitatge enmig dels camps (la Balma de les Set Portes)	85
11. Per carenes i valls (camí ramader i molins a l'entorn d'Avinyó)	91
12. Les tines enmig de les vinyes (vessant nord-oest de Sant Llorenç del Munt)	99
13. Barraques i marges als peus de Montserrat	109
14. Poues al voltant de Castellterçol	117
15. Volta al puig del Prat.....	123

16. Barraques a les muntanyes del Vallès (a l'entorn de Sentmenat)	129
17. El camí dels Matxos (Puigsacalm).....	137
18. Paisatges de la Garriga (Alt Empordà)	143
19. Camins ramaders, barraques i monuments (Cap de Creus).....	151
 Annex	 157
1. Ruta de la Capona.....	157
2. Ruta del Samuntà	161
3. Ruta de les barraques de Renillars.....	164
4. Ruta de la calç.....	166
 Bibliografia consultada	 171

